

РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНИХ ЯКОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ-МУЗИКАНТІВ НА ЗАНЯТТЯХ СТУДЕНТСЬКИХ ХУДОЖНІХ КОЛЕКТИВІВ.

Інга ШЕВЧЕНКО, Геннадій БРОДСЬКИЙ (Кіровоград)

У статті йдеться про особливості професійної підготовки студентів мистецького факультету, розглядаються нові підходи до формування і розвитку професійно цінних якостей особистості педагога-музиканта в колективній музичній творчості.

В статье идет речь об особенностях профессиональной подготовки студентов факультета искусств, рассматриваются новые подходы к формированию и развитию профессионально ценных качеств личности педагога-музыканта в коллективном музыкальном творчестве.

Ключові слова: професійні якості, студенти, музика, художній колектив, професійна діяльність.

Постановка проблеми. Зміна змісту музичної освіти в школі передбачає виявлення і реалізацію нових, більш ефективних методів формування професійної майстерності майбутніх учителів музики. Музично-педагогічні та мистецькі факультети педагогічних вищих навчальних закладів повинні готувати не лише висококваліфікованих педагогів-музикантів, але й виховувати активних пропагандистів музично-естетичних знань. Діяльність учителя музики передбачає виконання ним різноманітних функцій, тому зміст навчання має бути сконцентрованим навколо тих знань, навичок і умінь, які потрібні для здійснення цієї різноманітної діяльності. У зв'язку з цим виникає необхідність пошуку таких форм і методів професійної підготовки майбутніх учителів музики, які зможуть забезпечити її комплексність, інтеграцію окремих навичок інструментального і вокально-хорового виконання, музикознавської і лекторської майстерності в єдину систему. У вирішенні поставленого завдання важливу роль грають факультативні заняття, робота проблемних груп, а також участь майбутніх учителів музики в художніх колективах, створених на базі музично-педагогічних та мистецьких факультетів. Отже, метою даної статті є пошук нових підходів до формування і розвитку професійно цінних якостей особистості педагога-музиканта в колективній музичній творчості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В системі підготовки вчителя музики у вищих навчальних закладах накопичений значний досвід, спираючись на який можна ефективно розв'язувати завдання розвитку професійних якостей майбутніх фахівців. Цінний внесок у теорію і практику музично-педагогічної підготовки вчителя, розвитку його професійних якостей становлять дослідження О. Апраксіної, Л. Арчажнікової, В. Єлисеєвої, Л. Ісаєвої, Л. Остапенко, Г. Саїк, Е. Скрипкіної, Е. Сет, Г. Ципіна, В. Яконюк та інших педагогів. Основну увагу автори приділяють розробці шляхів і методів розвитку у майбутніх учителів музики найбільш значущих з позицій сучасних завдань якостей особистості: самостійності, творчої активності і цілеспрямованості, гнучкості і критичності професійного мислення, тобто здібностей і умінь, які забезпечують готовність до творчої педагогічної праці.

Важко навіть перелічити всі вимоги до вмінь педагога-музиканта. Так, Г. Падалка зазначає: "Із усієї безлічі практичних дій педагога опорними є уміння керувати різноманітними формами художньо-творчої діяльності учнів. Воно включає в себе навички керування хоровим співом, слуханням-сприйняттям музики, інсценізацією пісенного репертуару, грою на найпростіших дитячих інструментах, мелодекламацією, імпровізацією та ін." [1, 22]. З іншого боку, колективне виконання художнього твору, за словами В. Петрушина, вимагає величезного взаєморозуміння виконавців та їхнього вміння

підкорити свої дії єдиній волі диригента або режисера, який відповідає за кінцевий результат творчого процесу [2, 317].

Діяльність музичного колективу базується на активному музикуванні учасників, тобто на їх безпосередній музичній практиці, що значно посилює активність їхнього ставлення до мистецтва і розкриває, як наголошує О. Щолокова, “можливість для проникнення в суть музичного твору, в природу і логіку мови музики” [3, 57]. Сміслові осягнення музичного твору передбачає аналіз художньої інформації, пізнання авторської думки, спрямовує на адекватність розуміння мистецтва, активізуючи пізнавальні процеси.

Музично-творча діяльність, як вважає Г. Вільсон [4, 97], постає джерелом позитивних переживань та засобом, що допомагає виплеснути емоційну напругу, пристрасть, муку, що не знаходять реалізації у буденних відносинах з оточуючим світом. Відомий психолог Л. Виготський підкреслював, що мистецтво є засобом урівноважування дитини з навколишнім світом у критичні моменти її поведінки [5, 236]. Такі положення складають основу концепції музичної терапії [6]. Досліджуючи оздоровчі впливи музики на психіку, вчені В. Петрушин, Б. Любан-Плоцца, Г. Побережна, О. Белов та ін. [2; 7] наголошують на необхідності використання музики для гармонізації душевного стану людини. Втім, особливого значення вони приділяють саме колективним музичним заняттям, оскільки музика постає мовою невербальної комунікації, сприяє взаємному позитивному психоемоційному зараженню учасників, їх емпатійному співпереживанню, взаємопідтримці.

Отримані результати. Однією з ефективних форм музичного виховання і розвитку майбутніх учителів музики є участь студентів у роботі художніх колективів (хор, оркестр, вокальний чи інструментальний ансамбль). Колективні виступи студентів дають яскраві музичні враження: надихають їх своїми несподіваними можливостями, новими тембровими поєднаннями, яскравою динамікою, захоплюють спільністю творчого завдання, об’єднують і направляють музичні емоції. Як відомо, багато професійних навичок майбутнього вчителя музики розвиваються і вдосконалюються в процесі індивідуальних занять у класах спеціальних дисциплін (основного інструменту, хорового диригування, вокального класу). Тому є всі підстави стверджувати, що саме при індивідуальному навчанні можуть бути створені умови для формування і розвитку професійно цінних якостей особистості педагога-музиканта. Але через об’єктивні причини проблема комплексної професійної підготовки майбутнього вчителя музики не може бути розв’язана лише на індивідуальних заняттях. На відміну від консерваторій і інших музичних навчальних закладів,

музично-педагогічні та мистецькі факультети не готують піаністів, диригентів або теоретиків, а надають комплексну спеціальність широкого профілю. Це пояснюється недостатністю годин, відведених навчальним планом для спеціальних дисциплін, питома вага яких в навчальному плані музично-педагогічних та мистецьких факультетів складає близько 50%. В той же час практика свідчить про те, що можливості індивідуальних занять при підготовці вчителів музики реалізуються далеко не в повній мірі. “Виховання фахівця, – стверджує О.Падалка, – це формування професійних знань, вплив на уяву студента, систему понять, розвиток переконань, регуляція поведінки тощо [8, 236]. Проблема формування емоційності, артистизму, розвиток художнього смаку, орієнтація на образне осягнення музичного мистецтва, розширення кругозору і культури студентів – все це іноді залишається поза увагою викладачів спеціальних дисциплін.

Завдання цілісної та повноцінної підготовки майбутнього вчителя вирішуються за умови сукупності дисциплін, що викладаються, та його практичної підготовки. Ми вважаємо, що участь студентів в роботі художніх колективів (хор, оркестр, вокальний чи інструментальний ансамбль) озброює їх такими знаннями і практичними навичками, які вони через об’єктивні причини не можуть отримати на індивідуальних заняттях зі спеціальних предметів.

Рівень музично-виконавської майстерності перебуває у прямій залежності від рівня образно-асоціативного осмислення музики: чим вищий цей рівень, тим яскравіша виконавська майстерність музиканта, тим більше він може “сказати” через музику про твір, який виконує, про себе і про час, у якому живе [9, 58]. Сама природа музичного мистецтва відкриває великі можливості для творчості вчителя музики. Вона проявляється не лише в створенні, але й в інтерпретації музичного твору на основі осягнення композиторського задуму, ідеї, художнього образу і змісту твору. Тому майбутній вчитель повинен мати інтелект музиканта, музичний досвід, володіти засобами художньої виразності, музично-слуховими уявленнями. Як відомо, така діяльність вимагає від людини підвищеної емоційності, образності мислення, багатства художніх асоціацій.

Саме метод асоціацій в процесі вивчення музичного твору є основним для розвитку уяви (однієї з головних професійних якостей музиканта). Асоціативна функція уяви сприяє розкриттю музикантом-виконавцем того образно-емоційного змісту твору, який найбільш відповідає авторській ідеї і задуму.

Розвиток цієї професійної якості є предметом цілеспрямованого педагогічного впливу в класах виконавських дисциплін. Але найповніше він розкривається в процесі колективного музикування. Цей процес є

складним, оскільки у кожного виконавця формування уяви відбувається на різних рівнях.

Під час роботи над художньою стороною твору ми акцентуємо увагу студентів на розвитку художнього образу, який характеризує всякий змістовний музичний твір. Якщо образ є реалістичним і багатогранним (як і втілена в ньому дійсність), то він продовжує жити і розвиватися в художньому виконанні, причому від виконавця залежить те або інше висвітлення образу, виділення і розвиток його рис і особливостей.

В процесі репетицій студенти вчаться творчо знаходити і розкривати щось нове в творі, в своєму баченні і розумінні відображати свої індивідуальні творчі погляди і естетичні переконання.

Що стосується методів роботи зі студентами на репетиціях, то разом з безпосереднім виконавським показом ми відводимо значне місце застосуванню художньо-асоціативних форм впливу, що нашоухують на розкриття змісту твору. При цьому, як вже було відзначено, не треба втрачати художню цілісність твору, його завершене виконавське втілення. А засоби втілення витікають зі змісту виконуваного твору, обумовлюються ним. “Чим ясніша мета (зміст, музика, досконалість виконання), тим ясніше вона диктує засоби для її досягнення”, – писав Г. Нейгауз [10, 14].

Вже на початковому етапі вивчення твору (оркестрового або вокального) у свідомості студентів формуються загальні уявлення про темпи, основні динамічні відтінки, намічаються елементи фразування, кульмінації твору в цілому і окремих його частин.

Усвідомлення художнього змісту, засобів виразності кожного елементу музичної тканини при створенні цілісного художнього образу неодмінно призводить до повноцінного засвоєння музичного матеріалу і в той же час до розвитку уяви [11, 24].

Тому емоційно-змістовний аналіз музичного твору не лише вчить студентів розбиратися у формі, тематичному матеріалі, гармонічній і поліфонічній структурі виконуваного твору, але спрямований і на образне осягнення музичного мистецтва. Такий підхід до вивчення музичного твору потрібний майбутньому вчителю музики, оскільки провідна роль музичної літератури в педагогічному процесі обумовлюється тим, що завдяки своїй ідейній сутності, виявленій в художніх образах, завдяки своєму змісту вона активніше привертає увагу учнів, мобілізує їхні творчі здібності, будить в кожній дитині художника, стимулює музичний розвиток, формує естетичний смак.

Оволодіння технікою гри на інструменті є одним з найважливіших завдань підготовки вчителя-музиканта, але ні в якому разі не самоціллю. Музикант, який не володіє технікою і виконавськими засобами

виразності, ніколи не зможе належним чином втілити художній зміст виконуваного твору, не зможе правдиво і повноцінно донести його художні образи до слухача.

Сучасні принципи музичної освіти засновані на єдності художнього і технічного розвитку учнів, при цьому техніка виконавця розглядається нами як засіб втілення художньої мети, тобто музичного змісту.

Тому в роботі над концертним репертуаром студенти не лише відточують свою техніку, але й удосконалюються в досягненні ідейно-художнього змісту виконуваної музики, глибше проникають в її сутність, шукають і розкривають нові її сторони, прагнуть знайти ті виконавські засоби, які дозволять з найбільшою повнотою і переконливістю втілити музику в звучанні.

В роботі над творами кантиленного характеру ми вдаємось до методу, який часто використовується педагогами в інструментальних класах. Йдеться про використання вокально-хорових навичок в процесі навчання гри на інструменті. Сутність такого підходу полягає в підкресленні спорідненості вокальної і інструментальної виразності, для чого доцільно використовувати підтекстовку мелодії інструментальної партії і запропонувати виконавцеві проспівати цю мелодію зі словами (якщо це можливо). Це обумовлено необхідністю виховувати у студентів потребу вслухування, посиленого проникнення в емоційний лад відтворюваної музики з тим, щоб через досягнення різноманіття її мелодійних, інтонаційно-мовних відтінків привести їх до самостійного висновку про схожість принципів вокальної і інструментальної виразності.

Виховання у музиканта почуття смаку починається з усвідомлення різниці характеру звуковидобування. “Якщо музикант цілком увійшов у дух виконуваного ним твору, якщо ми приймаємо його тлумачення, якщо, коли він звучить, ми відчуваємо його правдивість, красу, поезію, тоді, він був переданий правильно” [12, 95].

Робота над художнім твором вимагає від музиканта єдності почуття і думки. Як стверджував Д. Кабалевський, характерною рисою кращих музикантів-виконавців є глибока змістовність, “симфонічність” виконання, коли навіть в жанрі концерту віртуозність стає лише засобом виявлення змісту музики, закладених в ній думок і почуттів [13].

В процесі роботи над складними багаточастинними творами у майбутніх учителів музики розвиваються такі професійно значущі якості як увага і пам'ять. Осягнення емоційно-образного змісту музики через осмислення структури, логіки тонального плану, характерних особливостей голосоведіння, мелодії, гармонії, фактури твору, усвідомлення всього комплексу художньо-виразних і технічних засобів, використаних композитором, – все це організує і направляє увагу

студентів на емоційно-образний зміст музичного твору на всіх етапах роботи над ним, включаючи як самостійну роботу студента над партією, так і репетиції всього складу оркестру і вокального ансамблю.

Це означає, що вже при ознайомленні з новим музичним матеріалом ми підходимо до нього як до єдиного цілого. При цьому увага зосереджується на головному – емоційно-образному змісті твору. Таке зосередження уваги на художньому образі твору зберігається і при розучуванні, і під час концертного виконання.

Заняття в оркестрі і вокальному ансамблі створюють сприятливі можливості і в той же час висувають високі вимоги до музичної пам'яті. Збереження стійкості уваги під час репетицій, гнучке її перемикавання і розподіл позитивно впливає на запам'ятовування твору, а також є однією з умов його успішного засвоєння. Використання методу емоційно-смыслового аналізу музичного твору значно підвищує ефективність запам'ятовування.

Ми вже говорили про те, що специфічною для професійної діяльності вчителя музики складністю, подолання якої пов'язане з високим рівнем розвитку цілеспрямованості і особливо наполегливості, є необхідність підтримувати рівень технічної майстерності для виконання досить складних музичних творів на високому художньому рівні.

Широта репертуару – інша обов'язкова умова готовності вчителя музики до професійної діяльності. У студентів, які приймають участь у роботі художніх колективів музично-педагогічних та мистецьких факультетів, репертуарний запас доповнюється новими творами оркестрової, хорової, ансамблевої музики. Таке цілеспрямоване розширення і збагачення репертуару позитивно впливає на професійну підготовку студентів. Необхідність регулярного поповнення репертуарного багажу у поєднанні з важливістю збереження виконавської форми вимагає також розвиненої наполегливості і цілеспрямованості як професійних якостей особистості вчителя.

Висновки. Участь студентів в хорах, оркестрах, ансамблях є великим стимулом в професійній підготовці, розвиває виконавські здібності (інструментальні і вокально-хорові), творчу активність, творче мислення, а також інтерес до професії вчителя музики. На заняттях в таких колективах майбутні педагоги отримують комплексні навички роботи з шкільними гуртками аматорської творчості.

Студенти, які приймають участь у роботі художніх колективів, набувають таких практичних навичок роботи, які дозволяють їм на високому професійному рівні проводити заняття шкільних оркестрів народних інструментів, духових оркестрів, вокальних і вокально-інструментальних ансамблів. Цьому сприяє різноманітність репертуарних творів художніх колективів. Правильно підібраний

репертуар виробляє позитивні установки і виховує гарний художній смак, сприяє гармонічному музично-художньому розвитку майбутніх учителів музики, швидкому і правильному формуванню різноманітних навичок, необхідних для подальшої музично-педагогічної діяльності.

Таким чином, програма роботи художніх колективів, а також концертний репертуар передбачають такі важливі моменти професійної підготовки майбутнього учителя музики:

- формування у студентів навичок свідомого і професійно-художнього виконання творів (як оркестрових, так і вокальних);
- активізацію процесу оволодіння не лише інструментами симфонічного оркестру, але й народними;
- подальший розвиток навичок комплексного виконання, набутих на заняттях предметів спеціального циклу;
- розвиток таких професійно значущих якостей як пам'ять, увага, уява та ін.;
- знайомство з творами українських, російських та зарубіжних композиторів, а також з яскравими зразками народної музики;
- набуття організаторських навичок, необхідних для роботи з музичними колективами в умовах загальноосвітньої школи;
- розвиток художнього смаку, емоційності, артистизму.

Вищесказане дозволяє нам зробити висновок про те, що така форма познавчальної діяльності студентів як участь в роботі художнього колективу робить ефективним процес підготовки майбутніх учителів музики до майбутньої музично-педагогічної діяльності.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Падалка Г. М. Професійно-цілісний підхід і його реалізація в умовах художньої освіти майбутніх вчителів (на матеріалі музичних дисциплін): Методичні рекомендації. – К.: НПУ ім. М. Драгоманова, 1999. – 33 с.
2. Петрушин В. И. Музыкальная психология: Учеб. пособие для студентов и преподавателей. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1997. – 384 с.
3. Щолокова О. П. Основы професійної художньо-естетичної підготовки майбутнього вчителя. – К.: УДПІ, 1996. – 164 с.
4. Вильсон Г. Психология артистической деятельности: Таланты и поклонники / Пер. с англ. – М.: "Когито-Центр", 2001. – 384 с.
5. Выготский Л. С. Воображение и творчество в детском возрасте: Психологический очерк. – М.: Просвещение, 1991. – 93 с.
6. Андрущенко В. П., Михальченко М. І. Сучасна соціальна філософія: Курс лекцій. – К.: "ГЕНЕЗА", 1993. – 317 с.
7. Любан-Плоцца Б., Побережная Г., Белов О. Музыка и психика: Слушать душой. – К.: "АДЕФ-Украина", 2002. – 200 с.
8. Педагогічні технології/ О.С.Падалка та інш. – К.: "Українська енциклопедія" ім. М.П.Бажана, 1995. – 254с.
9. Бурвина Э. М. Ассоциативный метод в преподавании музыки: Дис. ... канд. пед. наук. – М., 1990. – 211 с.
10. Нейгауз Г. Г. Об искусстве фортепианной игры: Записки педагога. – М., 1961. – 95 с.

11. Муцмахер В. О развитии профессионально значимых качеств личности учителя-музыканта. // Музыка в школе, 1989. №4.
12. Ауэр Л. Моя школа игры на скрипке: Интерпретация произведений скрипичной классики /Ред. И. Ямпольский. – М., 1965. . – 160 с.
13. Кабалевский Д. Б. Три записи. – Правда, 1959, 11 сентября.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Шевченко Інга Леонідівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри вокально-хорових дисциплін та методики музичного виховання Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Коло наукових інтересів: особливості професійної підготовки студентів мистецьких факультетів педагогічних вищих навчальних закладів у рамках сучасної гуманітарно-культурологічної парадигми.

Бродський Геннадій Леонідович – заслужений працівник культури України, доцент кафедри музично-теоретичних та інструментальних дисциплін Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Коло наукових інтересів: особливості оркестрової роботи як форми організації професійно-педагогічної діяльності студентів мистецького факультету.